

Veronika Zavratnik

»O, ČEVLJI, KAKO VAS LJUBIM!«*

RDEČE ALLSTARKE

Če moram izbrati najljubši par čevljev, nimam nikakršnih težav. Kljub temu da jih že dolga leta nisem obula, ker so praktično nenosljive, se ob tem vprašanju v moje misli nemudoma prikrađejo rdeče allstarke. Tiste, ki sem jih v drugem letniku gimnazije izprosila pri očetu – ravno tako, kot sem nekaj let poprej izprosila superstarke. Oba para, se spomnim, sta v nekih obdobjih utelešala točno to, kar sem želela postati: upornica, samosvoja, rokerka. Rdeče allstarke sem nosila še pozno v prvi letnik faksa. Dobro uhojene, z razpokano gumo, gubami in raztrganinami na tkanini, popisane s krilaticami in imeni ter z luknjo v podplatu. Nekje na poti sem zamenjala tudi vezalki: desna rumena in leva v rastafarijanskih barvah; dobro se spomnim, kako je slednjo nekega poletnega večera iz las snel prijatelj prijatelj in mi jo podaril. Prav tako dobro se spomnim večine priložnosti, ob katerih so nastali napisi, prijatelj, ki so jih napisali, in pogovorov, ki so nas obkrožali. Občasno so moje allstarke dobile kak nov dodatek, največkrat pripravo za odpiranje pločevinke – to, kar je sleng poimenoval sntnt –, medtem ko smo pozno zvečer popivali na bližnjem prizorišču boljšega sejma. Trije Rock Otočci, štiri poletja, prezebli zimski dnevi (ko je bilo najbolj nespodobno priznati, da te v platnenih čevljih pač zebe), nešteti skoki skozi okno dijaškega doma (ob prepovedanih urah, seveda!), na

---

* Remar, O, čevlji, kako vas ljubim.

skrivaj prepirsani jezik, prepiri, ljubezni. Po štirih letih in nekaj ponesrečenih poskusih sem dokončno spoznala, da nobena metoda pritrjevanja podplata ni več učinkovita in sem vse to skupaj s čevlji zapakirala in pospravila v kartonasto škatlo, ki počiva vrh omare ...

Rdeče allstarke so mi pomagale skozi obdobje identitetnega preizpraševanja, predstavile so me novim prijateljem v nekem novem obdobju in ker so bile ultimativna izbira, so razrešile tudi marsikatero modno dilemo, značilno za obdobje najstništva. Seveda jih nisem mogla zavreči!

Ko me kombinacija težav prvega sveta in tegob odraslega življenja preveč ukalupi, mi rdeče allstarke olajšajo težnost problemov. Spomnijo me na že skoraj usahlo »uporniško« žilico, trmo, odločnost, optimizem. Spomnijo me na očeta. Spomnijo me na prijateljstva in na neskončni občutek moči. Rdeče allstarke niso le par mojih najljubših čevljev. Rdeče allstarke so del tega, kdo sem in kako sem to postala. Le zaradi njih sem začela nositi krila. Včasih si celo želim, da bi bila kot rdeče allstarke – univerzalna in trpežna. V resnici pa sem jim še najbolj podobna v tem, da oboji pomnimo enake dogodke in hranimo iste spomine ...

Sprašujem se le, zakaj moram čevlje sedaj zamenjati že po dveh letih – je za to kriva oznaka »made in China«?

(Samorefleksija, januar 2019)

Spomin, zapakiran z rdečimi allstarkami. Nekje na Jadranu, poletje 2008

(Osebni arhiv avtorice)

UVOD

Ni mogoče zagotovo trditi, da je bila obutev v katerem koli obdobju preteklosti zgolj in samo predmet s funkcionalno vrednostjo. Veliko verjetneje je, da jo je skozi celotno zgodovino zaznamovala izrazita dvojnost razumevanja/prisotnosti.⁶⁹⁰ Na eni strani je šlo vedno za funkcionalen predmet, namenjen zaščiti stopala pred vremenskimi nepravilnostmi in vplivi iz okolja, ki ljudem olajša premikanje po zemeljskem površju. Po drugi strani pa kaj kmalu trčimo ob obuvala, ki jih lahko označimo za čisto nasprotje funkcionalnosti: steklena, okrašena z biseri in diamanti, z vrtoglaviimi, tankimi petami, tako debelimi podplati, da se v njih zlahka spotaknemo – naletimo skratka na obuvala, ki so s poudarjeno simbolno (okrasno, družbeno-statusno, ekonomsko) ravniyo zaščiti in tako imenovani funkcionalnosti postavila paralelno razumevanje.

Pričujoče poglavje, ki se v luči obravnave materialne kulture osredotoča na obutev in njeno prisotnost v dobi potrošništva, se ne more in ne sme osredotočiti na ozke vidike bodisi same materialnosti bodisi le simbolne ravni obravnavanih predmetov. Ravno nasprotno, namen poglavja je o tematiki spregovoriti skozi preplet obojega. Z vključevanjem drobcev pripovedi in podatkov, zbranih v etnografski raziskavi, poglavje prebuja spomine, govori o barvah, vzorcih, materialih, se premika od »hladne«⁶⁹¹ obravnave in vključuje ljudi. Obravnava potrošnje materialnih dobrin brez razumevanja njihove vloge pri konstituiranju družbe in posameznikov je izpraznjena konteksta in na koncu ostanejo le še številke.⁶⁹² Vključevanje bojazni, tegob, aspiracij in družbenih vlog je za razumevanje zato-rej – kot sem nakazala že v samorefleksiji – nujno.

Po kratki teoretični osvetlitvi (splošno uveljavljenega pojma) obutve in raziskovalnega pristopa se prispevek dotakne nekaterih faktografskih podatkov, ki so pomembni za razumevanje potrošnje obutve v sodobnosti. V nadaljevanju se osredotoči na intimne/individualne vidike (upo)rabe, nakupovanja, shranjevanja in negovanja obutve ter njene umestitve v kontekstu oblačilnega videza. V razdelku o negi je poseben poudarek tudi na razumevanju razmerja med tistimi, ki čevlje izdelujejo in popravljajo (čevljarji), in tistimi, ki čevlje obujemo. Poudarek je na mestu, predvsem ker ponudi vpogled ne le v procese negovanja in vzdrževanja, temveč razkriva tudi globlja razmerja, ki se spletajo med čevlji in ljudmi. Kljub temu da se poglavje dotakne pomembnih vidikov vsakodnevnega življenja predmetov in ljudi, pa mora zavoljo konsistentnosti marsikaterega vendarle pustiti ob stani.

690 Shawcross, *Shoes: An illustrated history*, str. 6.

691 Miller, *Materialna kultura*, str. 66.

692 Mlekuž, *Prisluhnimo tišini?*, str. 16.

SKOZI STOPINJE ZGODOVINE

Kdaj v človeški zgodovini se je obutev v resnici pojavila, ni popolnoma razjasnjeno. Najstarejše najdene materialne ostaline, povezane z obutvijo, datirajo okrog leta 3500 pred našim štetjem. Obuvalo, ki so ga leta 2010 našli v Armeniji, je sestavljeno iz kosa usnja, sešitega na nartu, in sicer tako, da je usnje v celoti obdajalo stopalo. Obuvalo je bilo napolnjeno s suho travo/slamo, vendar ni popolnoma jasno, ali je ta služila za izolacijo ali le za to, da je obuvalo obdržalo obliko – podobno vlogo imajo danes čevljarska kopita.⁶⁹³ Približno dve stoletji mlajši obuvali, ki ju je nosil »ledeni mož« Ötzi, sta bili prav tako napolnjeni s suho travo. Sestavljeni sta iz več plasti – zunanje, ki je bila usnjena, in notranje, ki jo je predstavljala iz vrvi spletena mreža, najverjetneje namenjena fiksaciji sena, ki je služilo za izolacijo. Oba dela sta pritrjena na ovalen podplat iz medvedjega usnja. Na podplat je pritrjena tudi usnjena vrvica, ki je omogočala boljši oprijem.⁶⁹⁴ Iz mlajših obdobj z zgodovine nato izvirajo še številne egipčanske, antične in srednjeveške najdbe. Rimska obuvala je, na primer, mogoče smiselno povezati z družbenim ustrojem oziroma hierarhijo, zapovedano glede na pripadajoči družbeni status ali etnično pripadnost.⁶⁹⁵

Ker gre zgolj za eklektični pogled v preteklost obutve in obuvanja, v nadaljevanju tega poglavja razvejanih vzporednic, potegnjenih med slovenskim in širšim evropskim prostorom, ne obravnavam podrobneje. Namen posameznih, sproti izpostavljenih primerov je osvetliti vpetost obutve (in širšega oblačilnega videza) v različne družbene (in politične) kontekste ter prikazati večplastnost njene prisotnosti. Kratek tipološki pregled v nadaljevanju povzemam po Bojanu Knificu.⁶⁹⁶

Petnajsto stoletje so najpogosteje zaznamovale na podplatih utrjene hlačne nogavice, za plemiče pa so bili značilni čevlji zašiljenih oblik v rdečih, črnih in rjavih odtenkih. V šestnajstem stoletju so se nato uveljavila obuvala z zaobljenim prednjim delom. V sedemnajstem in osemnajstem stoletju so bili za slovensko kmečko prebivalstvo značilni čevlji in škornji iz usnja, cokli, ponekod tudi opanke. Kmetje so se »z zamudo zgledovali po obutveni modi meščanov in plemičev.«⁶⁹⁷ To je še zlasti veljalo od prve polovice osemnajstega stoletja dalje, ko se je v modi obuval vedno bolj uveljavljalo okrasje; zaponke, ki so prej predstavljale praktični del čevlja, so se začele pojavljati tudi zgolj v okrasnih funkcijah.⁶⁹⁸ To je bilo obdobje, ko so na okrasju pridobile tudi pete, ki so bile tedaj značilne za moško in

693 Shawcross, *Shoes: An illustrated history*, str. 14.

694 Prav tam, str. 16; Konovšek, Mikša in Zorn, *Od cokel do gozjarjev*, str. 53.

695 Shawcorss, *Shoes: An illustrated history*, str. 18–21; Knific, *Tržiški šuštarji*, str. 46–47.

696 Prav tam, str. 50–65.

697 Prav tam, str. 50.

698 Brook, *Footwear. A short history of European and American shoes*, str. 70–74.

žensko obutev.⁶⁹⁹ V evropskem merilu je na tem mestu nujno omeniti Sončnega kralja, Ludvika XIV. V enem izmed pravnih določil, ki so zapovedovala načine oblačenja glede na pripadnost družbenemu sloju, je uveljavil prepoved nošenja rdečih pet za vse, razen za pripadnike dvora.⁷⁰⁰ V preteklosti so bila pravna določila, ki so določala oblačilni videz (in s tem tudi obutev) ljudi, nekaj pogostega in so največkrat delovala v smeri utrjevanja družbenega statusa ali morale.⁷⁰¹ Čeprav danes oblačilnega videza in vrste obutve ne omejujejo več oblačilni redi, pa velja spomniti na to, da je tudi pri nakupovanju obutve prisotna socialna neenakost. Za večino ljudi so denimo še posebej zaželeni »čevlji z rdečimi podplati«, ki so se uveljavili z oblikovalcem Christianom Louboutinom, povsem nedostopni.

Glede na vire je za devetnajsto stoletje na Slovenskem mogoče razločiti tri oblačilna območja – alpsko, panonsko in mediteransko. Ta so določala tudi različne tipe obutve. Za alpsko območje so bili značilni leseni cokli, za ženske nizki usnjeni čevlji ter za moške usnjeni čevlji različnih oblik, tudi visoki škornji. Panonsko in mediteransko območje so prav tako zaznamovali nizki usnjeni čevlji in škornji, ponekod so bile pogoste še opanke. V drugi polovici devetnajstega stoletja se je začelo obdobje poenotenja. Poudariti je treba tudi, da je za (niti ne tako oddaljena) zgodovinska obdobja pri obravnavi obutve osredotočenost na obuvala morda nekoliko pretirana. Podobno kot je za zgodovino preteklih nekaj stoletij izpričano na slovenskem ozemlju,⁷⁰² so ljudje tudi v časovno bolj oddaljenih obdobjih vsakdan velikokrat preživljali bos. Kot navaja Marija Makarovič za pretekli stoletji:

»Okrog doma pa tudi na polje so ženske tudi še proti koncu 19. stoletja največkrat hodile bose. Še za dvajseta leta našega [dvajsetega] stoletja imamo na voljo pričevanja za Trento in Brkine, da so tam ženske celo ob nedeljah, ko so šle praznično oblečene k maši, hodile do cerkve bose, nato pa so pred cerkvijo obule čevlje. Revnejše ženske na Pohorju so prav tako še med prvo svetovno vojno preobule cokle šele pred cerkvijo.«⁷⁰³

Podobno spoznanje v nekoliko drugačnem kontekstu v svojem magistrskem delu *Oblačilna kultura učiteljic na Slovenskem od leta 1900 do 1970* omenja Alenka Podlogar, ki navaja, da je slovensko časopisje pisalo o tem, kako nedostopni so bili čevlji po prvi svetovni vojni celo za učitelje.⁷⁰⁴ Piše tudi, da je bilo še po drugi svetovni vojni še zlasti v kmečkem okolju moč najti čevlje, ki so jih izdelali

699 Bossan, *The art of the shoe*, str. 54.

700 Weber, *The eternal high heel: Eroticism and empowerment*, str. 18.

701 Craik, *Fashion: The key concepts*, str. 31–34.

702 Knific, *Tržiški šuštarji*, str. 47; Makarovič, *Slovenska ljudska noša*, str. 60, 61, 75.

703 Prav tam, str. 75.

704 Podlogar, *Oblačilna kultura učiteljic na Slovenskem od leta 1900 do 1970*, str. 50.

domači čevljarji.⁷⁰⁵ Bosonogost vsekakor ni zgolj stvar slovenske in evropske preteklosti: kot na primer navaja tudi Blaž Bajič⁷⁰⁶ v obravnavi bosonogih tekačev, bosonogost vztraja v različnih sferah in ponekod celo pridobiva na popularnosti.

Za drugo polovico dvajsetega stoletja za Evropo na splošno velja, da je na pomanjkanje, ki jo je pestilo bolj ali manj vsa prva desetletja, odgovorila z eleganco in razkošjem, kar se odraža tudi v svetu obutve.⁷⁰⁷

Z vsaj obrobim pogledom v zgodovino obutve in obuvanja sem se nekoliko približala obdobju, ki je v središču obravnave: etnografski sedanjik. Preden besedilu dodam obraze in pričevanja ljudi, pa je nujen še kratek ekskurz na področje teoretske obravnave materialne kulture in še zlasti obutve.

RAZUMEVANJE OBUTVE V VSAKDANJEM ŽIVLJENJU

Že od šestdesetih let dalje so raziskovalna izhodišča etnologije in kulturne antropologije v svojo obravnavo začela vključevati vse družbene plasti ter se usmerjati tudi v sodobnost. Danes je tudi v kontekstu obravnave materialne kulture in materialnosti pozornost na vsakdanje življenje že uveljavljena⁷⁰⁸ in tudi v specifičnem kontekstu ukvarjanja z obutvijo so raziskovalci že posegli v sedanjost. Največkrat je obutev obravnavana kot del celotnega oblačilnega videza oziroma njegov sestavni del. Na Slovenskem je dober primer take raziskave doktorska disertacija Janje Žagar Grgič, ki se je ukvarjala z osebnim videzom, in sicer z vprašanjem, kako z uporabo vsakdanjih predmetov v oblačilnem videzu človek ustvarja svoj »fragmentarni red«. Avtoričina spoznanja dobro ilustrirajo tudi pomembnost obutve za posameznike.⁷⁰⁹ Če se premaknemo izven slovenskih okvirov, so se z obutvijo ukvarjali še na Univerzi v Sheffieldu v Veliki Britaniji. Tam je med letoma 2010 in 2013 potekal projekt z naslovom *If the Shoe Fits: Footwear, Identity and Transition*,⁷¹⁰ ki je za središčno os sociološkoantropološkega raziskovanja postavil ravno obutev. Spoznanja, ki izhajajo iz te raziskave, bom podala v nadaljevanju. Z obutvijo sem se ukvarjala tudi sama v magistrski nalogi, ki se je osredotočala na allstarke in njihove družbene in materialne konotacije.⁷¹¹ V evropskem merilu je dobro raziskan in predstavljen tudi zgodovinski razvoj obutve, v ospredje pa je velikokrat postavljen tipološki

705 Prav tam, str. 29.

706 Bajič, *Running as Nature Intended*, str. 5–26.

707 Steele, *Shoe obsession*, str. 7.

708 Gl. npr. Miller, *Materialna kultura*.

709 Žagar Grgič, *Osební videz: Izbira in komunikacija*, str. 175–182.

710 Hockey, Dilley, Robinson in Sherlock, *There's not just trainers or non-trainers, there's like the degrees of trainers*, 21–42.

711 Zavrtnik, »*Ko stvari postanejo pomembne, niso več naključne*«.

pregled.⁷¹² Če pogledamo nekoliko bolj na splošno, je področje oblačenja in oblačil na Slovenskem razmeroma dobro opisano, kar predstavlja dobro izhodišče za nadaljnje raziskave, ki se bi osredotočale na obutev in njeno pomembnost.

Z antropološkega stališča se je pri osredotočanju na materialno raven sedanjosti pomembno zavedati, da materialna kultura pravzaprav ni mrtev, neživ del družbe, temveč nasprotno, saj predstavlja aktiven, tvorni in neločljivi del oblikovanja družb(e) in posameznikov.⁷¹³ Kot velja za druge predmete in oblačila,⁷¹⁴ tudi obutev izbiramo kot neke vrste ogrodja, ki nam pomagajo, da se soočimo z materialnostjo okolja pod svojimi stopali, hkrati pa tudi materialnost same obutve določa, kako bomo ta isti svet občutili.

Čevlji so torej predmeti, stvari, ki jih ljudje uporabljamo. Z rabo odnos med posameznikom in čevljem postane še posebej intimen – ko jih obujemo, se na nek način spojijo s telesom, sčasoma prevzamejo njegovo obliko, zavoljo materialov pa so dovzetni tudi na vplive iz okolja.⁷¹⁵ Tako postanejo utelešenje naših izkušenj in doživetij in zdi se, da se v obliki, ki je posledica uporabe, povežeta preteklost in sedanost. Če nekoliko posplošim: ne le za čevlje, za vsak predmet bi lahko rekli, da ima neko svojo zgodbo, spomin oziroma (preteklo) družbeno življenje.⁷¹⁶ Z osredinjenjem na čevlje lahko potujemo v času. Skozi obravnavo obutve v (pol) preteklih družbenih kontekstih se med navedenimi faktografskimi dejstvi o obutvi in njenem številu neizogibno vedno znajdejo tudi osebnejši, celo intimni spomini. Ob neki priložnosti mi je na primer Janez pripovedoval o tem, kako je v najstniških letih svoje allstarke vedno znova na različne načine pokrpal, da jih je še lahko nosil. Največkrat je to storil kar z izolirnim trakom. Iz njegovih pripovedi se poleg najstniške upornosti luščijo tudi spomini na to, kako si novih čevljev pravzaprav niti ni mogel kupiti; še dobro, da so bili strgani, razhrojani in uničeni čevlji v skladu s tem, kako se je v njih počutil – sproščeno. Maruša mi je pripovedovala o čevljih, ki so jo spominjali na njen prvi poljub, pa na dan, ko je dobila zobni aparat, in na vse njene sošolce, ki so se na čevlje tudi podpisali. Martino je par čevljev, porisan z okostnjaki, spomnil na vpis na študij medicine, drug pa Jureta na sestrično poroko. S perspektive materialne kulture se zdi, da so čevlji bistveni pri tem, kako se spominjamo dogodkov in obdobij – na eni strani se obuvala skozi uporabo obrabijo in nosijo materialne sledi te obrabe, na drugi strani pa na tak način pridobijo sentimentalno vrednost, v ospredje pa stopi njihova evokativna moč – sposobnost, da spominjajo na osebne doživljaje.⁷¹⁷

712 Shawcross, *Shoes: An illustrated history*; Bossnan, *The Art of the Shoe*; Mitchell, *Stepping out. Three Centuries of Shoes*; Brook, *Footwear. A Short History of European and American Shoes*.

713 Mlekuž, *Prisluhnimo tišini?*, str. 9–10.

714 Woodward, *Why Women Wear What They Wear*, str. 7–30.

715 Hockey, Dilley, Robinson in Sherlock, *Worn Shoes: Identity, Memory and Footwear*, str. 5.

716 Appadurai, *Introduction: Commodities and the Politics of Value*.

717 Vogrinc, *Kako so predmeti oživel in kaj jim danes vdihuje življenje?*, str. 139–141.

Skozi (upo)rabo obutev torej deli svoje življenje s tistimi, ki jo obujejo, je del vsakdanjika, toka pomembnih dogodkov, srečanj in drugega. Kljub temu, da so čevlji v resnici tudi funkcionalna potrebščina, ki naše stopalo varuje pred vplivi iz okolja, je njihova družbena funkcija izjemno pomembna. Poleg tega so neizbežno tudi del naših razmišljanj o samih sebi. Čevlji lahko služijo kot neke vrste biografski predmeti⁷¹⁸ in so lahko dobro orodje za avtobiografsko odkrivanje in spoznavanje samega sebe preko pripovedi, ki jih tvorijo. V raziskavi, ki so jo izvajali v Sheffieldu, so med drugim prišli tudi do spoznanja, kako tesno so čevlji povezani z obeleževanjem življenjskih prehodov. Veliko ljudi se je namreč spomnilo, kako so po upokojitvi lahko začeli nositi veliko bolj udobne in sproščene čevlje, kot jih je prej zapovedovalo delovno mesto – največkrat so bile to teniske.⁷¹⁹ Veliko mojih sogovornic se spominja, da so visoke pete prvič nosile na maturantskem plesu. To ponovno potrjuje tezo, da se čevlji vedno prilagajajo tudi družbenemu in ne zgolj fizičnemu okolju. Obuti ali preobuti čevlje lahko v tem smislu pomeni tudi bistveni premik v občutenju in izražanju identitete⁷²⁰ – od srednješolke k študentki ali od delovno aktive osebe k upokojeni. Daljše in nekoliko nejasno zamejeno obdobje prehoda, ki se v moji obravnavi obutve vedno znova pojavi vsaj nekje na obrobju, je povezano z obdobjem pred samostojno Slovenijo, s spomini na Jugoslavijo in skorajda nujnimi nakupovalnimi izleti v Trst, ker izbira čevljev pri nas takrat bodisi ni bila velika bodisi so bili ti dražji. Taki spomini na nakupovanje dobrin v tujini niso presenetljivi, saj so o njih pisali že starejši avtorji, med drugim Polona Sitar v svoji disertaciji, v kateri se je ukvarjala z raziskovanjem vsakdanjega življenja po letu 1945, in to ravno skozi prizmo potrošnje.⁷²¹ Bistveno pri tem prehodu je, da na nek način razmejuje obdobje, preden smo si posamezniki lastili na desetine parov obutve, od obdobja po tem, nekakšne sedanjosti.

ČEVELJ NA ČEVELJ – POLNA OMARA

Količina čevljev, ki jih posamezniki hranimo v omarah in na policah, je zelo nepredvidljiva. Janja Žagar Grgič je na primer poročala, da je bilo povprečno število obuval pri njenih sogovornicah 27,7 parov, medtem ko so sogovorniki v povprečju imeli v lasti 13,5 parov.⁷²² Sogovorniki, ki so bili vključeni v raziskavo

718 Hoskins, *Biographical Objects*.

719 Hockey, Dilley, Robinson in Sherlock, *The Temporal Landscape of Shoes: A Life Course Perspective*, str. 255–275.

720 Prav tam, str. 258–260.

721 Sitar, *Podobe vsakdanjega življenja slovenskih žensk po letu 1945 skozi vidike potrošnje*, str. 43, 83, 155, 158–160, 162–163.

722 Žagar Grgič, *Osebni videz: Izbira in komunikacija*, str. 180.

Omara s čevlji

(Veronika Zavratnik, Ljubljana, 12. 6. 2018)

o allstarkah, so si poleg ostale obutve praviloma lastili več kot en par allstark, velikokrat pa v omari s čevlji hranili tudi tiste, ki so jih le še redko obuli – tiste, ki so jih shranili za spomin. Čeprav so številke le številke, so pri obravnavi obutve lahko zelo povedne. Če je porast v številu parov, ki jih posamezniki uporabljamo, mogoče zaznati v slovenskih hišah in stanovanjih, je izrazit tudi širše, v evropskih statistikah. Za ilustracijo: med letoma 2009 in 2013 je vrednost obutve, uvožene na območje Evropske unije, narastla za približno šestindvajset odstotkov.⁷²³ Potemtakem se je na tem področju morala povečati tudi potrošnja obutve. Glavni oskrbnik Evropske unije z obutvijo je Kitajska, ki predstavlja skoraj petdeset odstotkov vsega uvoza, sledi pa ji Vietnam, od koder uvozijo štirinajst odstotkov vrednosti celotnega uvoza.⁷²⁴ Razumevanje dinamike na polju potrošnje je nujno, če želimo razumeti sodobno družbo: treba je slediti »življenju« stvari po nakupu in razumeti, kako so skozi cikle uporabe in ponovne uporabe vključene v vsakdanje življenje.

723 European Confederation of the Footwear Industry in Industrial European Trade Report.

724 The EU Footwear Industry, *Evropska komisija*.

Če je na ravni števila prodanih obuval in s tem povezane ekonomije celotni spekter obutve mogoče označiti z enotnim pojmom »obutvena industrija«, pa je na prehodu k obravnavi obutve na intimnejši ravni posameznika na mestu vprašanje, kaj sploh je čevljev oziroma obuvalo. Slovar slovenskega knjižnega jezika obutev opredeli precej ozko, kot »izdelke iz usnja, sintetične snovi za zaščito nog«. ⁷²⁵ V praksi pa se izkaže, da je kategorija obuval in praks obuvanja zelo široka in vključuje vse, kar lahko nosimo na nogah: športne čevlje, pohodniške čevlje, natikače, gojzarje, čevlje z visoko peto, balerinke, zimske čevlje in še več – skratka vse, kar lahko vidimo ljudi nositi na nogah. Posebna kategorija obuval, ki je večinoma omejena le na hišne prostore, so copati. V nasprotju z opažanji sogovornikov, ki so že potovali v različne države, je v Sloveniji navada sezivanja čevljev močno zakoreninjena in zato so copati obvezna oprema vsakega stanovanja ali hiše. Če na primer preštejem copate v svoji omari za čevlje, jih naštejem dvanajst parov – veliko več, kot je gostov kadarkoli hkrati v mojem stanovanju. Copati in čevlji predstavljajo različna tipa obutve, ki sta primerna za različna fizična in družbena okolja. ⁷²⁶ Zlasti raba copat »za po hiši« je po navadi postavljena v kontekst ločevanja sfere doma in zunanjega okolja in so ji na območju Balkana pripisane eksplicitne povezave z »orientalskimi« praksami sezivanja in nošenja copat/natikačev. ⁷²⁷

V svojih omarah imamo ljudje več parov obutve, kot je v resnici potrebujemo za opravljanje vsakdanjih opravil. Podobno kot pri oblačilih ⁷²⁸ obutev izbiramo in prilagajamo tudi družbenim kontekstom, aktivnostim, fizičnim pogojem, kjer se gibamo, urniku obveznosti, ki nas čakajo tisti dan. Včasih se na podlagi teh dejavnikov odločimo tudi za nakup novega para. Nakupovanje pa je lahko tudi posledica preproste želje. Če se spet obrnem k allstarkam, je njihovemu nakupu velikokrat botrovala želja; predvsem želja po izkazovanju pripadnosti skupini allstarkarjev (tistih, ki allstarke obuvajo, ker so prepoznali tudi njihovo reprezentacijsko raven in povezave z neke vrste subkulturnimi pripadnostmi), ⁷²⁹ kasneje pa tudi želja po udobju. Do podobnih ugotovitev je v raziskavi čevljev znamke Clarks Originals ugotovila tudi Alexandra Sherlock. ⁷³⁰

V POPRAVLJALNICI ČEVLJEV

Opazovanje tistih parov čevljev, ki so nam ljubi in morda celo najljubši, nas torej popelje v svojevrsten svet krožne ekonomije, kjer različna obuvala krožijo

⁷²⁵ Slovar slovenskega knjižnega jezika, geslo Obutev.

⁷²⁶ Surman, *Dialectic of Dualism: The Symbolic Importance of the Home/Work Divide*, str. 211.

⁷²⁷ Lokar, *Hat or Cap... Does it Matter? The Case of Kosovo Albanians in Slovenia*, str. 68.

⁷²⁸ Woodward, *Why Women Wear What They Wear*, str. 101–117.

⁷²⁹ Zavrtnik, »Allstarke so pa malo dlje ostale«, str. 155.

⁷³⁰ Sherlock, *It's Kind of Where the Shoe Takes You to I Suppose*, str. 29–40.

med različnimi priložnostmi, nameni, letnimi časi in trenutnimi počutji. Kateri pari pa se znajdejo v čevljarški delavnici?

Čevljarške delavnice in popravilnice so navzven morda videti kot prostori, kamor vstopajo le še ostarele gospe in tisti, ki si zaželijo obutve posebnega videza – vsaj tako mi ljudje zatrjujejo – v resnici pa je ravno nasprotno. V enem dnevu se tam zvrstijo ljudje vseh starosti, z vsemi vrstami želja ter različnimi modeli čevljev. Delo čevljarjev je odlično zrcalo globine sprememb v položaju obutve v kontekstu vsakodnevnega življenja. Starejši pa tudi mlajši čevljarji znajo veliko povedati o tem, kako se je spremenila ne le narava, pač pa tudi predmet njihovega dela, kako pomembno je postalo, da sledijo novim modnim smernicam, poznajo nove materiale, modele, oblike, priljubljene vzorce, zvezdnike in še bi lahko naštevali. Povejo tudi, da čevljarstvo še zdaleč ni tradicionalna obrt in da to, da znaš čevlje narediti, še zdaleč ni dovolj. Opažajo tudi, da se ljudje v nekem pogledu vendarle niso tako zelo spremenili: kljub temu da imajo v omari na desetine čevljev, za svojo obutev – ali pa vsaj del nje – še vedno skrbijo, jo negujejo, popravljajo in ji podaljšujejo življenje. V popravilo prinašajo športno, pohodno, elegantno, otroško in druge vrste obutve različnih cenovnih razredov, ki je potrebna popravila; včasih le lepotnega spet drugič nekoliko konkretnjšega. Prinašajo obutev, brez katere »ne morejo,« je »najbolj udobna,« »edina, ki jo še lahko obujejo,« ali edina, ki se dobro poda k njihovi najljubši obleki. Obrabljena obutev je temeljni in najmočnejši vezni člen med čevljarji in tistimi, ki čevlje nosijo.

Še zlasti med raziskavo, ki se je osredotočala na allstarke, je postalo jasno, da je ravno njihova obrablenost tisto, kar jih naredi privlačne; v nasprotju s pričakovani razpokana guma in luknje v platnu niso bile spodbuda k nakupu novih čevljev. Iz tega podatka sem sklepala, da gre vrednost allstark pripisati predvsem kulturno označenim pomenom, ki so jim pripeti. Za ljudi, ki v popravilo prinašajo svoje obrabljene čevlje, sandale, škornje ali natikače, pa velja prav nasprotno. Pravzaprav je presenetljivo, kaj vse čevljarji lahko popravijo. Ljudje sprašujejo po nasvetih za nego, sredstvih za zaščito, prosijo za popravilo čevljev, ki bi jih lahko čisto preprosto tudi zavrgli. Med opazovanjem takšnega skrbnega obnašanja sem se večkrat vprašala, zakaj so ti čevlji tako posebni, da si zaslužijo »še eno priložnost«. In odgovor je zelo preprost: postali so preveč udobni, da bi jih preprosto zavrgli. To so ravno tisti čevlji, ki pristajajo tako k hlačam kot h krilu. Tisti, ki so šli na prvo potovanje. Tisti, ki se prilagodijo deformiranemu stopalu. To so tisti čevlji, ki pripovedujejo enake zgodbe kot moje allstarke. V takem kontekstu, tako se zdi, koncept udobja presega meje zgolj fizičnega udobja in se nanaša tudi na družbeno.⁷³¹ Gre za to, da so posamezniki bodisi s prakso nošenja bodisi z namernimi posegi čevlje prilagodili svojim potrebam do te mere,

731 Zavratnik, »Allstarke so pa malo dlje ostale«, str. 158.

da se je vanje pretil del njih samih. Gre za svojevrsten proces personalizacije, ki se utelesi skozi (upo)rabo.⁷³²

ZAKLJUČEK

Kljub ugotovitvam, da se je število obuval v omari povprečnega človeka povečalo, vendarle ne gre le za brezglavo nakupovanje in kopičenje. Uporaba, nega, shranjevanje in popravilo obutve, vse to sodi v sklenjeni krog potrošnje obuval. Obutev, ki je kakorkoli povezana z dogodki v življenju posameznikov, je tista, ki se velikokrat znajde na čevljarski mizi za popravila. Za razumevanje širšega fenomena potrošnje obutve je torej nujno razumeti ne le statistike prodanih čevljev ter koliko jih v svoji omari hrani povprečen posameznik; nujno je skozi procese, ki se odvijajo po trenutku nakupa, poiskati odgovore na vprašanja, zakaj in kako. Družbene in ekonomske prakse, ki se verižijo okrog potrošnje obutve, so bistvene za razumevanje, kako je obutev proizvedena ter kako se prodaja.⁷³³ Prostor, telo in družbeni kontekst obutve oživijo in jo postavijo v vlogo aktivnega člana pri definiranju identitet, družbene hierarhije, (politične) pripadnosti, obnašanja in osebnih stališč.

Potrošnja čevljev je mnogo širša, kot jo prikazuje ta razprava. Čevlji so prisotni tudi drugje, ne le na naših stopalih: v popularni glasbi, literarnih, slikarskih, risarskih delih, v muzejskih vitrinah, umetniških instalacijah in še kje. Bolj za šalo kot zares pa še to: čevlji so tudi dejavnik političnih razprtij. Dobro desetletje nazaj, leta 2008, je iraški novinar Muntazer al-Zaidi proti glavi takratnega predsednika ZDA Georga W. Busha zalučal svoja črna usnjena čevlja. To je pomenilo hudo razžalitev, ki je Busha izenačila z umazanijo na tleh.⁷³⁴ Poleg nekajmesečne zaporne kazni, ki so jo prisodili al-Zaidiju, je ta politični incident za kratek čas rodil tudi novo umetnino: v rojstnem mestu Sadama Husseina so v naslednjem letu namreč otvorili skoraj tri metre visok bronasto obarvan kip čevlja, iz katerega notranjosti je rastel grm (*bush*).⁷³⁵

732 Dant, *Material Culture in the Social World*, str. 32–38.

733 Riello, *A Foot in the Past: Consumers, Producers and Footwear in the Long Eighteenth Century*, str. 3.

734 Lee Myres in Rubin, *Iraqi Journalist Hurls Shoes at Bush and Denounces Him on TV as a „Dog“*.

735 Bush Shoe Attack Spawns Artwork.